

ԱՊՐԻԼՅԱՆ ՔԱՌՕՐՅԱ ՊԱՏԵՐԱԶՍԸ ԵՎ ԱՂԵՏՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դավիդ Սարկիսյան՝

Սույն հոդվածի շրջանակներում կվերլուծենք ապրիլյան քառօրյա պատերազմը շահույթի մաքսիմիզացիայի (*максимизация выигрыша*) և աղետների տեսության լույսի ներքո:

Աղետների տեսության առանցքային դրույթն այն է, որ դիտարկվող համակարգը՝ կախյալ փոփոխականը (գործոնը) և դրա վրա ազդող անկախ փոփոխականները, կարող է դրսևորել երկու տեսակի դինամիկա՝ դանդաղ և արագ: Մինչդեռ անկախ փոփոխականները դրսևորում են դանդաղ դինամիկա, այսինքն՝ տեղի են ունենում սահուն փոփոխություններ, որոշակի կրիտիկական կետում կախյալ փոփոխականն արձանագրում է կտրուկ փոփոխություն՝ համակարգի հավասարակշռությունը վերականգնելու նպատակով:

Եթե շահութային ֆունկցիան ընտրենք որպես կախյալ փոփոխական, դրա կտրուկ փոփոխությունը կարտահայտվի շահույթից բխող ընտրված ռազմավարության արագ օպտիմիզացիայի տեսքով: Մեր կարծիքով՝ հենց այս մեխանիզմն էր ընկած ապրիլյան պատերազմի սանձազերծման հիմքում:

Հաջորդող վերլուծության մեջ շփման գծի երկայնքով բախումների ուժգնության աստիճանն ընտրված է որպես կախյալ փոփոխական: Չնայած տարիներ շարունակ տեղ էին գտնում միայն սահուն փոփոխություններ, 2016թ. ապրիլին տեղի ունեցավ «ցատկ», որի միջոցով աղետների տեսության համաձայն՝ իրականացավ համակարգի վերահարմարեցում: Դրա պատճառն էին անկախ փոփոխականների սահուն փոփոխություն-

---

՝ «Նորավանք» ԳԿՀ Քաղաքական հետազոտությունների կենտրոնի ավագ փորձագետ, ԵՊՀ Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի ասպիրանտ:

ները, որոնք հասան որոշակի կրիտիկական կետի: Սույն հոդվածում բախումների ուժգնությունն ընկալվում է որպես նախաձեռնող կողմի ռացիոնալ ընտրված ռազմավարության արդյունք, որն ուղղակիորեն արտացոլում է խաղացողի շահության Ֆունկցիան: Հնարավոր ռազմավարությունների բազմությունը ներառում է հրադադարի ռեժիմի բացարձակ պահպանությունից մինչև ողջ ռազմական ներուժի կիրառմամբ պատերազմի սանձազերծումն ընկած տարբերակները:

Հիմնվելով միջազգային հարաբերություններում շահույթի ռացիոնալ մաքսիմիզացիայի ենթադրության վրա՝ բախման որոշակի ուժգնության ընտրությունը պայմանավորված է նախաձեռնողի շահույթի ֆունկցիայով:

Ադրբեջանի ռազմաքաղաքական ղեկավարության՝ ալիևյան ռեժիմի տեսանկյունից որոշակի տարածքների նվաճմանը նպատակաուղղված կարճատև պատերազմի դեպքում շահության ֆունկցիան ենթադրաբար ունի հետևյալ տեսքը.

$$U_w = Pr(V) V + D_w - C_w \quad (1),$$

որտեղ U_w -ն վերոնշյալ շահույթն է, $Pr(V)$ ՝ հաղթանակի և որոշակի տարածքի նվաճման հավանականությունը, V -ն հաղթանակի ռազմավարական արժեքն է, D_w -ն՝ պատերազմի շնորհիվ ավելացած ներքին աջակցությունը, իսկ C_w -ն՝ Ադրբեջանի՝ պատերազմից ակնկալվող վնասը՝ մարդկային կորուստների և նյութական վնասի տեսքով:

Մյուս կողմից՝ որոշակի n ուժգնության մարտերի պահպանման դեպքում (առանց տարածքային նվաճմանն ուղղված պատերազմի) շահույթը կլինի.

$$U_n = D_n - C_n \quad (2),$$

որտեղ D_n -ն այդ n մակարդակի սահմանային լարվածությանը համապատասխանող ներքին աջակցությունն է ալիևյան ռեժիմին, այսինքն՝ որքանով է արտաքին թշնամու կերպարը և ներքին խնդիրներից ուշադրության շեղումը նպաստում ներքաղաքական դիրքերի ամրապնդմանը: C_n -ն այդ մակարդակին համապատասխանող վնասն է:

Այսպիսով, որոշակի n մակարդակից սահմանային բախումները $n+1$ մակարդակի բարձրացնելը ռացիոնալ է, եթե.

$$U_{n+1} > U_n \quad (3)$$

$$D_{n+1} - C_{n+1} > D_n - C_n \quad (4)$$

$$D_{n+1} - D_n > C_{n+1} - C_n, \quad (5)$$

Սա նշանակում է, որ եթե ներքին աջակցության աճը գերազանցի գնահատվող վնասի աճը, ապա տեղի կունենա անցում ավելի ցածր լարվածության մակարդակից բարձրի: Միևնույն ժամանակ, ալիկյան ռեժիմի կողմից կարճատև պատերազմ սանձազերծելու ռացիոնալության պայմանը հետևյալն է.

$$U_w > U_n \quad (6)$$

$$Pr(V) V + D_w - C_w > D_n - C_n \quad (7)$$

$$Pr(V) V + D_w - D_n > C_w - C_n \quad (8)$$

Աղետների տեսության համաձայն, եթե (8) անհավասարման պայմանն ինչ-որ պահի բավարարված չէր, ապա այն պահին, երբ պայմանը բավարարվի, տեղի կունենա կախյալ փոփոխականի կտրուկ «ցատկ»՝ արտահայտված պատերազմի սանձազերծման տեսքով: Այսպիսով, մենք այսուհետ կկենտրոնանանք (8) անհավասարման մեջ ներառված փոփոխականների քննարկման վրա ըստ հերթականության:

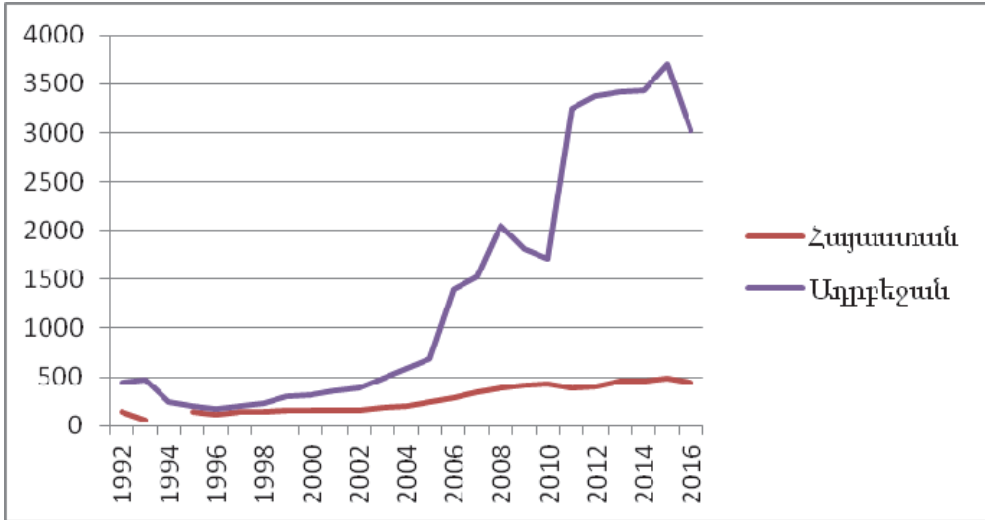
Ռազմական գործոններ

Առաջին փոփոխականը՝ Ադրբեջանի հաղթանակի հավանականությունը, այլ գործոնների հետ մեկտեղ, կախված է ադրբեջանական և հայկական ուժերի հարաբերակցությունից: Որքան մեծ է ներուժների հարաբերակցությունն Ադրբեջանի օգտին, այդքան մեծ է կարճատև պատերազմում հաղթելու հավանականությունը: Ռազմական բյուջեները կարող են ընտրվել որպես ներուժի պրոքսի փոփոխականներ: ՀՀ և ԱՀ ռազմական բյուջեների դինամիկան պատկերված է *Գծապատկեր 1*-ում¹:

¹ SIPRI, 2016. *Military Expenditure Database*. <https://www.sipri.org/databases/milex>, հասանելի է առ հոկտեմբերի 20, 2016թ.:

Գծապատկեր 1

ՀՀ և ԱՀ ռազմական բյուջեները (մլն ԱՄՆ)

Ռացիոնալ դերակատարը, ակնկալելով ռազմական ներուժի հարաբերակցության աճ իր օգտին, կսպասի, մինչև այդ հարաբերակցությունը և հաղթելու հավանականությունը հասնեն առավելագույնի: Նավթի գնի անկումը ծանր հարված էր Ադրբեջանի տնտեսության համար, ինչը ստիպեց ալիևյան ռեժիմին սահմանափակել ռազմական ծախսերի աճը և նույնիսկ կրճատել դրանք: Հետագա կրճատումներ են նախատեսվում 2017թ.², մինչդեռ Հայաստանը հայտարարել է 2017թ. սեփական ռազմական բյուջեն ավելացնելու մասին³: Սա նշանակում է, որ Ադրբեջանի ռազմական բյուջեի հարաբերակցությունը հայկականին էլ ավելի է նվազելու: Այսպիսով, այն հասավ առավելագույնի 2015թ. վերջին-2016թ. սկզբին, երբ լավագույն ժամանակն էր հարձակվելու համար:

Ներքաղաքական գործոններ

(8) բանաձևի հաջորդ գործոնը V-ն է, որը մենք ընդունում ենք որպես հաստատուն, քանի որ տարածքի աշխարհագրական-ռազմական նշանակությունը քիչ է փոփոխվում մի քանի տարիների կտրվածքով: Սովո-

² Kucera, J., 2016. *Struggling Economy Forces Big Defense Spending Cuts in Azerbaijan.*

<http://www.eurasianet.org/node/80741>, հասանելի է առ դեկտեմբերի 20, 2016թ.:

³ Armedia, 2016. *Armenia to Increase Its Military Budget in 2017.*

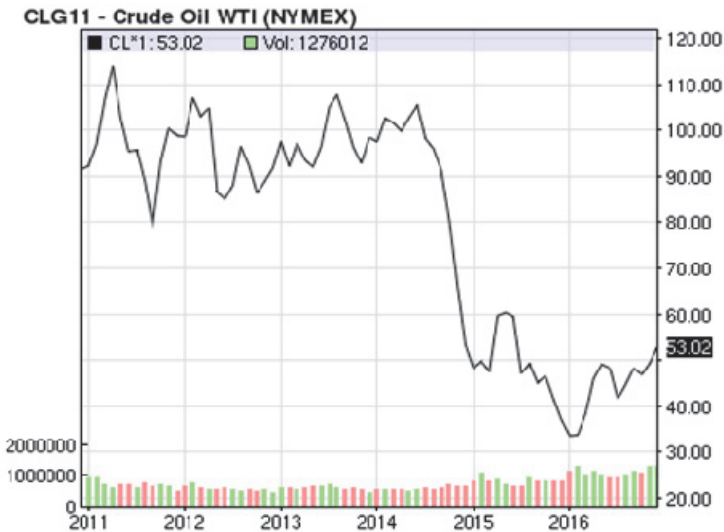
<http://armedia.am/eng/news/39928/armenia-to-increase-its-military-budget-in-2017.html>, հասանելի է առ դեկտեմբերի 20, 2016թ.:

րաբար, նման փոփոխություններն ի հայտ են գալիս երկարատև ժամանակաշրջանի ընթացքում՝ կապված տեխնոլոգիական առաջընթացի և այլ մարդածին կամ բնական գործոնների հետ: Այդ պատճառով հաջորդը դիտարկելու ենք D_w և D_n : Բանաձև (8)-ից հետևում է, որ որքան մեծ է $D_w - D_n$, այնքան մեծ է պատերազմի հավանականությունը: Սա նշանակում է, որ որքան փոքր է $D_n - \rho$ ՝ նախապատերազմական ուժգնության սահմանային բախումների պարագայում ալիևյան ռեժիմի ներքին աջակցությունը, այնքան ավելի հավանական է դառնում կարճատև պատերազմը: Ադրբեջանում D_n -ը պայմանավորող հիմնական գործոններից է նավթի գինը, քանի որ երկրի տնտեսությունը և բնակչության բարեկեցությունը մեծապես կախված են դրանից: Նավթի գնի դինամիկան 2011-2016թթ. պատկերված է *Գծապատկեր 2*-ում:

Գծապատկեր 2⁴

Նավթի գնի դինամիկան 2011-2016թթ.

End of day Commodity Futures Price Quotes for Crude Oil WTI (NYMEX)

⁴ NASDAQ, 2011-2016. *End of Day Commodity Future Price Quotes for Crude Oil Brent.*
<http://www.nasdaq.com/markets/crude-oil.aspx>, հասանելի է առ հոկտեմբերի 20, 2016թ.:

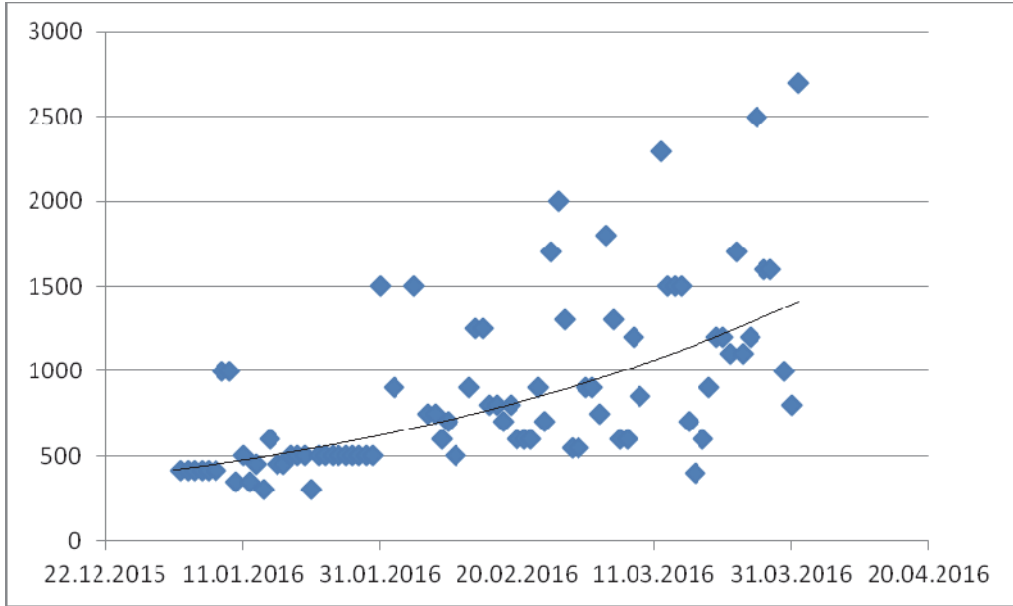
Նավթի գինը հասավ նվազագույնի 2016թ. սկզբին: Ադրբեջանում սկսվեց բողոքի ցույցերի ալիք, և նկատվեց կենսամակարդակի զգալի անկում: Թեպետ քառօրյա պատերազմը տեղի ունեցավ ապրիլի սկզբին, երբ նավթի գինն արդեն սկսել էր դանդաղ բարձրանալ, կարելի է ենթադրել, որ պատերազմ սանձազերծելու որոշումը կայացվել էր ապրիլի 2-ից առնվազն 1-3 ամիս առաջ (երբ նավթի գինը նվազագույնն էր)՝ համապատասխան ռազմական նախապատրաստություններն իրականացնելու համար:

Պատերազմական և նախապատերազմական վնասը

Վերջին դիտարկվող փոփոխականները պատերազմական և նախապատերազմական վնասն են: Բանաձև (8)-ից երևում է, որ որքան փոքր է անհավասարման աջակողմյան մասը՝ $C_w - C_n$, այնքան մեծ է պատերազմի վտանգը: Ուստի, պատերազմի հավանականությունն ուղիղ համեմատական է C_n -ին, քանի որ որքան մեծ է վերջինս, այնքան փոքր է $C_w - C_n$ -ը: Այսպիսով, Ադրբեջանի նախապատերազմական վնասի մակարդակը, որը համապատասխանում է նախապատերազմական բախումների ուժգնության աստիճանին, ևս կարող է իր ազդեցությունն ունենալ պատերազմի սանձազերծման վրա: Բանաձև (5)-ից հետևում է, որ Ադրբեջանի ներքին դժգոհության դինամիկան կարող է ուղղորդել նախապատերազմական էսկալացիան և դրա հետ կապված վնասի ավելացումը: Միևնույն ժամանակ, վերջինս ավելացնում է կարճատև պատերազմի սանձազերծման հավանականությունը:

Ապրիլյան պատերազմի նախօրեին Ադրբեջանի «տարեկան» C_n -ը կտրուկ աճել էր: 2013թ. համեմատ 2014թ. և 2015թ. զգալիորեն ավելացել էր ադրբեջանական տարեկան զոհերի թիվը, սահմանային լարվածությունը թևակոխել էր որակապես նոր փուլ՝ խոշոր տրամաչափի զինատեսակների կիրառությամբ: Բացի դրանից, ինչպես հետևում է բանաձև (5)-ից, 2016թ. հունվար-մարտ ամիսներին մարտերի ուժգնությունն ավելանում էր Ադրբեջանում տնտեսական վիճակի վատթարացմանը և ներքին դժգոհությունների աճին զուգահեռ: Այսպիսով, պատերազմի նախօրեին իր նախապատերազմական առավելագույնին էր հասել նաև «ամսական» C_n -ը:

Հունվարի 1-ապրիլի 1 տարբեր տրամաչափի հրաձգային զինատեսակներից արձակված կրակոցների թվի էսկալացիայի միտումը⁶

Եզրակացություն

Սույն հոդվածի շրջանակներում առանձնացվեցին որոշ պատճառ-գործոններ և վերլուծվեց, թե ինչպես դրանց դանդաղ դինամիկան հանգեցրեց կախյալ փոփոխականի՝ սահմանային մարտերի ուժգնության արագ դինամիկայի: Առանձին պատճառահետևանքային կապերն ինտեգրվեցին աղետների տեսության կոնցեպտուալ շրջանակի միջոցով:

Կարճատև պատերազմի սանձազերծումը պայմանավորված է դիտարկվող փոփոխականների կրիտիկական արժեքներ ընդունելով, որոնք սահմանվում են նախաձեռնող կողմի շահության ֆունկցիայով: Իր հերթին պատերազմի ավարտը կախված է բանաձև (8)-ում ներկայացված շահույթը ստանալով:

⁵ Մարկիսյան Ղ., ԼՂ հակամարտության գոտում հրադադարի խախտումների վիճակագրական ակնարկ. 2016թ. հունվար-սեպտեմբեր, «Գլոբուս», N1 (80), էջ 38-44, http://www.noravank.am/upload/pdf/Globus_1_2017.pdf, հասանելի է առ փետրվարի 8, 2017թ.:

⁶ Գծապատկերը կառուցված է ըստ ԼՂՀ ՊՆ պաշտոնական տվյալների, <http://www.nkrmil.am/news>, հասանելի է առ սեպտեմբերի 20, 2016թ.:

Այսպիսով, ապրիլյան պատերազմն ավարտվեց այն բանից հետո, երբ Ադրբեջանում բարձրացավ զգալի «հայրենասիրական» ալիք. երթեր տեղի ունեցան Գանձակում և Բաքվում: Նվաճված 800 հեկտար տարածքը ներկայացվեց որպես մեծ հաղթանակ՝ որոշ չափով ամրապնդելով իշխող վարչակարգի վարկանիշը:

Միևնույն ժամանակ, պատերազմն ավարտվեց այն բանից հետո, երբ հայկական ուժերը հետ վերցրին կորցրած դիրքերը և Ադրբեջանի կողմից նոր տարածքային նվաճումները (V) քիչ հավանական դարձան: Վերջապես, պատերազմի կարճ տևողությունը թույլ չտվեց պատերազմական ծախսերին (C_w) զգալիորեն գերազանցել նախապատերազմական ծախսերը (C_n), ինչով բանաձև (8)-ի աջակողմյան մասը չգերազանցեց ձախակողմյան մասին: